

8. Rutyns'kyy, M. (2010). The concept of life cycle territorial recreation systems in modern theoretical arsenal of recreational geography. *Visnyk L'vivs'koho universytetu: Seriya heohr. [Bulletin of Lviv University: Geography Series]*, vol. 38, pp. 310-317 (in Ukr.).

9. Borushchak, M.A. (2008). *Development Strategy tourist regions*. Abstract to Doctor dissertation, Regional Economy. National Academy of Sciences of Ukraine. Institute for Regional Studies, Lviv (in Ukr.).

10. Byrkovych, V.I. (2007). *State regulation of tourism at the regional level*. Abstract to PhD dissertation, Sciences of state. management. Zaporozhye (in Ukr.).

11. Kyfyak, V.F. (2013). Methods and principles of formation of territorial recreation systems. *Visnyk DITB: Seriya upravlinnya pidpryyemstvamy v turystychniy sferi [Herald DITB series management of enterprises in the tourism sector]*, vol. 17, pp. 51-54 (in Ukr.).

УДК 332.14

А.А.Вдовічен, к.е.н.,

Чернівецький торговельно-економічний інститут КНТЕУ,
м. Чернівці

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПОДОЛАННЯ ПРОБЛЕМ ДИСПРОПОРЦІЙНОГО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Анотація

У статті розглянуто диспропорції соціально-економічного розвитку: міжрегіональні та внутрішньорегіональні. Увага приділяється визначенню різноманітних підходів до класифікації типів регіонів, які в свою чергу згруповано за основними проблемами їх розвитку. Охарактеризовано переваги та недоліки в подоланні диспропорцій в економіці при застосуванні галузевої унітарної та державної регіональної політики. Визначено, що регіональна політика може мати екзогенний та ендегенний характер. Надано рекомендації щодо подолання проблем соціально-економічного розвитку регіонів України.

Ключові слова: диспропорції, соціально-економічний розвиток, регіон, асиметричність, дисбаланс, кризи, розриви, пропорційність, типи регіонів (депресивний, стагнуючий, прогресивний, асиметричний, гармонійний, нейтральний), галузева унітарна та державна регіональна політика, екзогенна та ендегенна регіональна політика.

А.А.Вдовичен, к.э.н.,

Черновицкий торгово-экономический институт КНТЕУ, г. Черновцы

РЕКОМЕНДАЦИИ ПО ПРЕОДОЛЕНИЮ ПРОБЛЕМ ДИСПРОПОРЦИОНАЛЬНОГО СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ

Аннотация

Рассмотрены диспропорции социально-экономического развития: межрегиональные и региональные. Внимание уделяется определению различных подходов к классификации типов регионов, которые в свою очередь группированы за основными проблемами их развития.

Охарактеризованы преимущества и недостатки в преодолении диспропорций в экономике при применении отраслевой унитарной и государственной региональной политики. Определено, что региональная политика может иметь экзогенный и эндогенный характер. Даны рекомендации по преодолению проблем социально-экономического развития регионов Украины.

Ключевые слова: диспропорции, социально-экономическое развитие, регион, асимметричность, дисбаланс, кризиса, разрывы, пропорциональность, типы регионов (депрессивный, стагнирующий, прогрессивный, асимметричный, гармоничный, нейтральный), отраслевая унитарная и государственная региональная политика, экзогенная и эндогенная региональная политика.

Постановка проблеми. Досліджуючи регіональну політику ЄС і проводячи порівняльний аналіз соціально-економічних показників будь-яких інших країн або їхніх регіонів, ми простежуємо наявність диспропорцій в їхньому розвитку. Вони притаманні навіть регіонам країн, які отримують вагомі вигоди від активного використання природних ресурсів, вартість яких на міжнародних ринках останніми роками суттєво зростає.

Сучасний кризовий стан економіки України відображається у всіх сферах життя і є результатом спадщини від Радянського Союзу, а також від діяльності усіх попередніх урядів нашої країни. Україна, успадкувавши від Радянського Союзу систему галузевого управління, за якою регіони розглядалися як суб'єкти соціально-економічних відносин, до цього часу не має виваженої регіональної політики, яка не дає змогу розглядати регіони як окремі одиниці соціально-економічного розвитку. В одних областях скупчена промисловість (Схід, Південь), а в інших – сільське господарство (Захід, Північ). Існуючі механізми державного регулювання регіонального розвитку в основному базуються на принципах централізованої системи, можливості якої вже вичерпані. Саме диспропорційний стан вітчизняної економіки та її регіонів і визначив актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику пов'язану з диспропорційним характером розвитку країн світового господарства та їх регіонів, досліджувала низка вітчизняних і зарубіжних учених: Т. Артьомова, В. Вороніна, Г. Воронова, В. Геєць, М. Долішній, Я. Жаліло, С. Злупко, В. Кулик, Т. Мірзодаєва, Ю. Молодожен, Ж. Науменко, Л. Пруднікова, С. Романюк, Л. Шинкарук, І. Школа та інші. Їхні праці присвячені дослідженню новітніх процесів, що відбуваються у глобалізованій економіці, аналізу міжрегіональних та внутрішньо-регіональних диспропорцій, асиметрій, дисбалансів соціально-економічного розвитку, транснаціоналізації економічних систем, економічної дивергенції та конвергенції країн та їх регіонів, глобальної фінансової інтеграції та процесів техноглобалізму тощо.

Викладення основного матеріалу дослідження. Саме поняття «регіон» є багатоплановим і визначається відповідно до цілей і завдань дослідження або інших цілей. Оскільки в цьому дослідженні йдеться про

регіональну політику, що передбачає наявність визначеного та наділеного повноваженнями її суб'єкта, то логічним буде розуміти регіон як певну адміністративно-територіальну одиницю у складі держави. Виходячи з цього, можна скористатися визначенням, що його пропонує Асамблея європейських регіонів в Декларації щодо регіоналізму в Європі: «Регіон – це територіальне утворення, яке сформоване в законодавчому порядку на рівні, що є безпосередньо нижчим після загальнодержавного, і яке наділене... самоврядуванням» [9].

Різні темпи розвитку регіонів підсилюються кризовими проявами в економіці. Це в основному спричинено дією механізму ринкової конкуренції, що призвело до поділу регіонів за їхніми конкурентними перевагами, різним рівнем адаптації до умов ринку регіонів з різною структурою економіки, можливостями місцевої влади до проведення реформ на регіональному рівні та типологією регіонів (рис. 1) [1, с.134].

Рис. 1. Типологія регіонів України [1, с. 134]

Тип 1. Київ – особливий випадок як у кількісному, так і у якісному відношенні, котрий неможливо порівняти або об'єднати з будь-яким іншим регіоном.

Тип 2. Високоіндустріалізовані та високо урбанізовані регіони з рівнем розвитку вище середнього (з 2 підтипами) – дуже компактний тип, що охоплює регіони у східній частині країни.

Тип 3. Високоурбанізовані, орієнтовані на послуги регіони з середнім рівнем розвитку (з 2 підтипами) – регіони у різних частинах країни, з більш компактною групою на півдні.

Тип 4. Малі, дещо урбанізовані, агропромислові регіони з низьким рівнем розвитку – відносно компактний тип, здебільшого у західній частині країни.

Тип 5. Регіони з низьким рівнем розвитку, вповільненням розвитку та з найсерйознішими проблемами розвитку – розкиданий тип [1, с.134].

Поглиблення дисбалансу в економічно-соціальному розвитку на регіональному та місцевому рівні істотно ускладнює реалізацію єдиної політики у сфері соціально-економічних перетворень, збільшує загрозу виникнення регіональних криз, дезінтеграції національної економіки; перешкоджає формуванню загальнодержавного ринку товарів і послуг; не дає змоги повною мірою використовувати потенціал міжрегіонального та прикордонного співробітництва; ускладнює розв'язання екологічних проблем.

У свою чергу, стабільний розвиток регіонів залежить від рівня диверсифікації економічного потенціалу. Україна належить до індустріально розвинутих держав світу, має один з найбільших в Європі структурно розгалужених промислових комплексів. Водночас найслабшим місцем національної економіки є структурна розбалансованість промислового комплексу. Його деформованість, високий рівень енерго- та капіталоємності виробництва успадковані від попередньої адміністративної системи. За роки проведення реформ ситуація істотно погіршилася. Застаріла і вузькоспеціалізована економічна база більшості регіонів не відповідає сучасним вимогам ринкової економіки і не використовує весь наявний потенціал регіонів (рис.2) [1].

Характерною ознакою нинішньої економіки нашої країни є те, що підприємства не можуть самостійно виготовляти більшість видів продукції виробничо-господарського призначення без поставок з інших країн, хоча в країні є всі умови для налагодження самостійного виробництва, але не має політичної волі.

Все вище зазначене гальмує розвиток регіональної політики держави та ще більше посилює відмінності як між регіонами, так і всередині них. Відтак, відмінності у можливостях пристосування регіонів з різною структурою економіки до ринкових умов є диспропорціями.

Диспропорції (від лат. *dis* – «не» та *proportionalis* – «пропорційний») – відсутність пропорційності, співрозмірності, невідповідність між частинами цілого. У регіональній науці використовується багато термінів, що описують феномен нерівномірності: «диспропорції», «дисбаланс», «диференціація», «асинхронність», «асиметрія» та інші. Надалі стосовно

ТУРИЗМ. РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

сфери соціально-економічного розвитку регіонів будемо вживати термін «диспропорції» [2; 8; 11; 14; 16].

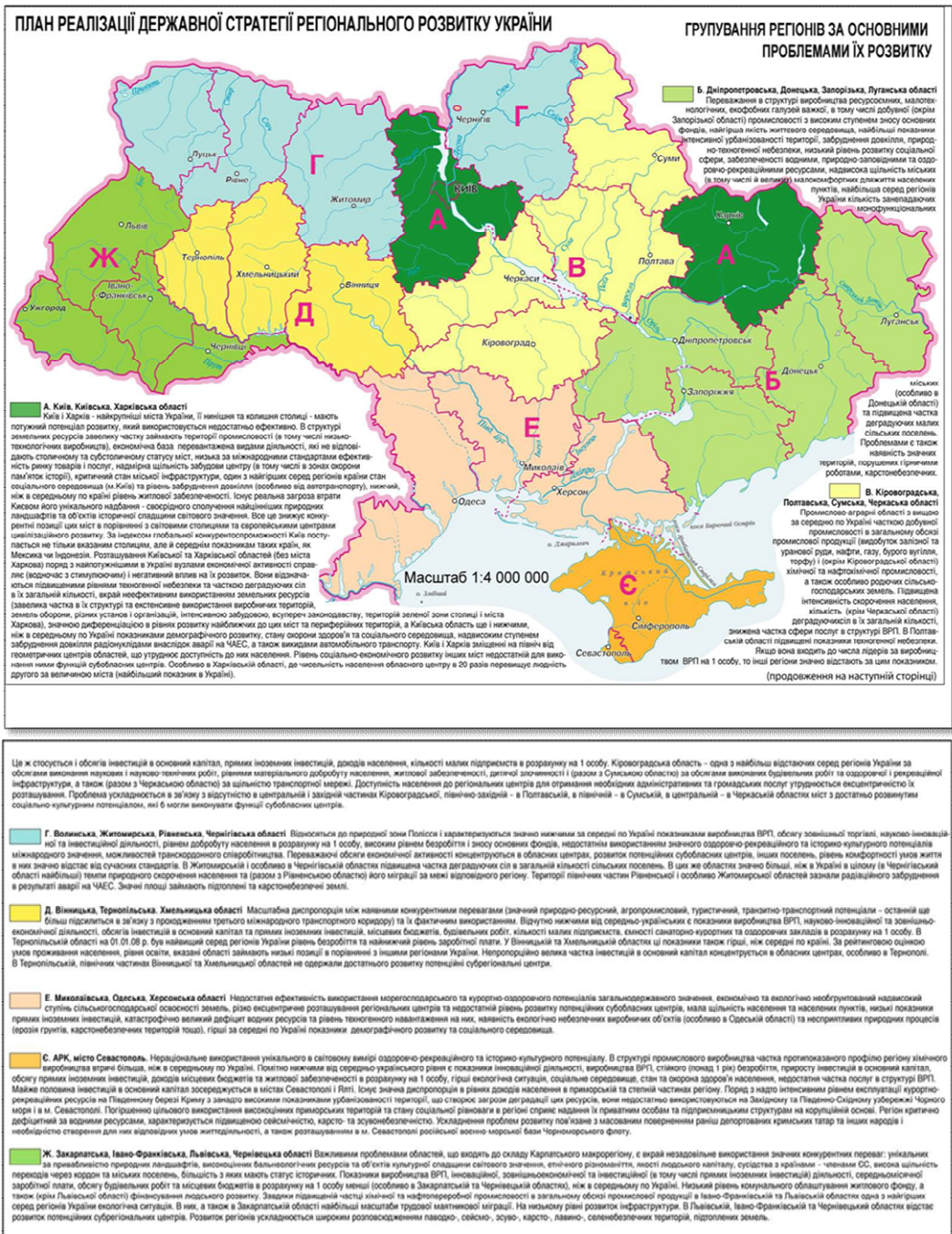

Рис. 2. Групування регіонів за основними проблемами їх розвитку [1]

Неоднозначне трактування та розуміння регіональних диспропорцій значно ускладнює виявлення причин, що зумовлюють їх виникнення у реальному житті. Внаслідок цього обмежуються можливості щодо здійснення класифікації та кількісної оцінки рівня диспропорційності розвитку національної економіки та, найголовніше, гальмується процес розроблення рекомендацій та заходів щодо зменшення їх негативного впливу [15].

Вивчаючи диспропорційний розвиток регіонів, не можна не погодитися з твердженням Ж. Г. Науменко, яке полягає в тому, що визначення міжрегіональних та внутрішньорегіональних диспропорцій потребує різних трактувань. Так, останні можна визначити як відсутність пропорційності та раціональності у соціально-економічному розвитку регіону. А міжрегіональний диспропорційний розвиток можна визначити як нерівномірність розвитку між регіонами у фінансовому, природному, людському, соціальному та фізичному капіталі [10, с.147].

У регіональному розвитку важливими є усі фактори, бо усі вищезазначені фактори впливають один на одного. Усі вони взаємопов'язані, тому слабкість одного може вплинути на інший, котрий у свою чергу вплине на наступний. Отже, слабкість однієї ланки відображається на усьому ланцюжку складної системи розвитку регіону, тому вагомість пропорційного та врівноваженого розвитку регіонів неможливо переоцінити.

У своїх дослідженнях Г. Г. Воронова пропонує різноманітні підходи до класифікації типів регіонів, а саме:

- за темпами економічного розвитку: депресивний, стагнующий, прогресивний. Визначається залежно від того, чи є показники економічного росту від'ємними, додатними, чи такими, що дорівнюють нулю;
- з точки зору регіонального розшарування: асиметричний, гармонійний та нейтральний [2].

Існування значних диспропорцій призводить до появи депресивних територій зі зруйнованою економікою і слабкою соціальною сферою, невиконанням конституційних гарантій.

Загалом, територіальні диспропорції соціально-економічного розвитку певною мірою притаманні кожній країні світу. При цьому ринкові механізми не завжди здатні подолати значні міжрегіональні відмінності в силу притаманної циклічності і самоорганізації, саме тому в розвинених країнах вони доповнюються інструментами державного регулювання. Одним з пріоритетів дієвої регіональної економічної політики стає завдання не допустити входження окремих територій до стану депресивності, вчасно запровадити заходи щодо мінімізації диспропорцій соціально-економічного розвитку на регіональному рівні, в Україні це задекларовано в Концепції державної регіональної політики [6].

Відкритим є питання і великого соціально-економічного дисбалансу не тільки між регіонами, але й між їх територіями. Так, у розвинутих регіонах виникають ареали зі значним спадом, а у відсталих районах – нові полюси зростання. Незначні диспропорції розвитку говорять про збалансований і безпечний стан соціально-економічної системи регіону, і навпаки, глибока нерівномірність спричиняє розбалансування всієї системи, виступає передумовою недосягнення та недотримання економічної безпеки.

У свою чергу такий небажаний стан економічної безпеки провокує зіткнення економічних інтересів, неможливість мобілізації ресурсів для запобігання негативним наслідкам, посилення ресурсної, фінансової і технологічної залежності, що унеможлиблює згладжування внутрішньо-регіональних диспропорцій, натомість веде до загострення цього процесу і проявів у міжрегіональному масштабі. Напрошується висновок, що диспропорції розвитку регіонів є одночасно і причиною, і наслідком загострення стану економічної безпеки [2].

З метою запобігання зростанню міжрегіональних та внутрішньо-регіональних диспропорцій необхідно розробляти та виконувати державні цільові програми, регіональні стратегії розвитку і програми соціально-економічного та культурного розвитку, реалізацію яких повинно бути покладено на центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування.

Як ми вже зазначали вище, з точки зору регіонального розшарування дослідники виділяють різноманітні класифікації типів регіонів: асиметричний, гармонійний та нейтральний. При цьому асиметричний (дисгармонійний, диспропорційний) є тип регіонального розвитку за визначений період, за якого регіони, що мають відносну перевагу з того чи іншого показника на початку періоду, в подальшому її нарощують, а регіони, що мають відносно відставання, його збільшують. На відміну від нього, симетричний (гармонійний) – це тип регіонального розвитку, за якого розрив у рівні регіональних показників скорочується. За нейтрального типу розвитку співвідношення регіональних показників протягом періоду залишається незмінним.

Отже, значна диспропорція у сфері економічного розвитку регіонів спричинена проблемами, що впливають на конкурентоспроможність: незадовільний стан інфраструктури, низький рівень пристосування робочої сили до ринкових умов, недостатня підтримка розвитку підприємництва, відсутність інноваційної спроможності підприємств, деградації навколишнього природного середовища та, як наслідок, низька інвестиційна привабливість територій.

Існує об'єктивна необхідність переорієнтувати економіку регіонів на інноваційну модель розвитку. Водночас науково-інтелектуальний потенціал регіонів слабо інтегрований у виробничу і невиробничу сферу, відсутній механізм впровадження дослідно-конструкторських розробок у практичну діяльність окремих підприємств.

Основним ж стратегічним ресурсом і чинником економічного зростання в регіонах є людський потенціал. Процес використання людського потенціалу в регіонах уповільнюється через ситуацію, що склалася на ринку праці, низький рівень якості надання соціальних послуг та освіти, зменшення доходів та рівня особистого споживання, поширення бідності тощо.

В Україні, при наявності значних просторових економічних та соціальних диспропорцій, існує цікавий феномен невідповідності між економічною потужністю регіону та його показниками соціального благополуччя та якості життя. Традиційно більшість країн зі значними територіями мають регіональні відмінності – від культурно-етнічних та ментальних до соціально-економічних. Як правило існують традиційно менш розвинені регіони та «локомотиви» промислового розвитку. В останніх, які є лідерами за показниками ВРП на душу населення, промислового виробництва та експорту, спостерігаються найгостріші соціальні проблеми – найвищі рівні депопуляції, смертності, еміграції, захворюваності, алкоголізму, тут неблагополучна криміногенна та екологічна ситуація та ін. Також тут нижчі рівні приватної ініціативи, підприємництва та показники розвитку соціального капіталу.

А це в свою чергу потребує розв'язання проблеми збереження і зміцнення трудового потенціалу, що має велике значення для сталого соціально-економічного розвитку України. Саме кількісні та якісні параметри трудового потенціалу в умовах кризових явищ в економіці та соціальних протиріч у суспільстві стають основним чинником розвитку регіонів.

Дедалі частіше у розвинутих країнах, і зокрема в країнах ЄС, національна політика має все менш галузевий характер, але залишається дуже важливою в тих сферах, де ринок системно не готовий до здійснення інвестицій (фізична суспільна інфраструктура, освіта, медицина тощо). Втручання в функціонування ринку було радикально обмежене та зводиться до дрібних схем заохочення суб'єктів підприємницької діяльності (як правило, стартапів у нових галузях), пріоритетних напрямків НДДКР тощо. Водночас, галузеві політики залишаються важливим напрямом державного втручання в економічний розвиток і майже в усіх (унітарних) державах саме держава, а не її регіони, планує, фінансує й навіть реалізовує ці програми.

Галузева політика, що відповідає наведеному вище визначенню, може й приходити у занепад, але національна інвестиційна політика більш

загального характеру залишається так само поширеною в конкурентному світі, як і раніше. Таким чином, усі уряди, що мають ресурси, просувають «національні» програми державного інвестування у створення ключових умов для економічного розвитку (транспорт (будівництво доріг), енергетики, захисту довкілля (та його інфраструктури), освіти та навчання). Майже в усіх країнах ці галузі є об'єктом величезних державних інвестицій, а держава є їхнім основним джерелом, каталізатором і стимулятором розвитку [1].

Багато з цих політик розробляються в основному чи повністю центральними органами державної влади та реалізуються з використанням ресурсів держави; часто цим опікуються державні органи, але іноді реалізація цієї політики делегується (місцевим чи регіональним) органам влади, які здійснюють її від імені держави.

На практиці це означає, що політика регіонального розвитку існує поруч із набагато масштабнішими загальнонаціональними інвестиційними програмами «національного розвитку» й державна регіональна політика повинна враховувати широке коло чинників розвитку.

Практично жодна європейська країна не передбачає здійснення всієї сукупності чи навіть переважної більшості своєї політики соціально-економічного розвитку держави виключно шляхом регіонального розвитку. Майже всі країни працюють у режимі одночасної реалізації великомасштабних національних галузевих програм та системи програм державної регіональної політики.

Для країн, котрі вирішили впровадити певні форми політичної децентралізації, регіоналізації, федералізму чи конфедералізму, як правило, характерною є значна роль політики регіонального розвитку, причому у більшості випадків обсяг такої політики є набагато більшим, ніж обсяг будь-якої загальнонаціональної галузевої політики або програми розвитку, оскільки дуже багато повноважень у сфері фінансування, планування та реалізації було делеговано на регіональний рівень. Рушійною силою такої політики регіонального розвитку, як правило, є не проблема диспропорцій, а підхід до системи врядування, за яким майже виключно регіон бере на себе відповідальність за вироблення та реалізацію політики розвитку своєї території. Регіони стають господарями свого власного розвитку, оскільки на рівні держави було вирішено передати величезний обсяг повноважень, забезпечених відповідним фінансуванням, на регіональний рівень.

І, навпаки, в більшості унітарних держав зберігаються масштабні загальнонаціональні інвестиційні політики та програми. Фінансування здійснюється з «центру», ініціювання, розробка й впровадження програм теж здійснюються з «центру», хоча при цьому можуть проводитися консультації або узгодження з децентралізованими державними органами чи органами

самоврядування на нижчих рівнях. Багато країн (Польща, Чехія, Угорщина), однак, додатково розробили та реалізують регіональну політику, котра загалом регулюється і частково фінансується «центром», а також передбачає спільне здійснення або делегування повноважень з розробки та реалізації програм, їх моніторингу та оцінки із залученням регіональних гравців. Аналізуючи еволюцію державної регіональної політики в Україні, ми робимо висновок, що вона на даний момент перебуває у стані, близькому до описаного [1].

Основним інструментом регіональної політики є програма «інвестицій» або «розвитку» – орієнтована на результат багаторічна програма, розроблена як реалізація відповідної стратегії розвитку (державної та регіональної). Такі програми завжди розробляються відповідно до наявних обсягів фінансування та передбачають різні рівні співфінансування (залежно від спроможності тих чи інших територіальних одиниць). Податкові пільги, безмитні зони та інші фіскальні інструменти використовуються досить рідко, причому в ЄС їх використання жорстко обмежується керівними органами ЄС. У будь-якому разі вони зазвичай призводять до витіснення інвестицій із сусідніх територій на національному чи міжнародному рівні.

Отже, державна регіональна політика (ДРП) є складовою внутрішньої політики держави, спрямованою на посилення конкурентоспроможності економіки держави та її регіонів, підвищення рівня добробуту населення і сприяння інтегрованості її простору, розв'язання проблем зростання регіональних диспропорцій у сфері соціально-економічного розвитку регіонів, нерозвинутої виробничої та соціальної інфраструктури, низької інвестиційної привабливості регіонів та інноваційної активності в них, нераціонального використання людського потенціалу та слабких міжрегіональних зв'язків. На відміну від галузевих політик, державна регіональна політика, перш за все, має орієнтуватися на просторовий ефект певних політичних дій і заходів, програм та бюджетів, слугувати певним фільтром, крізь який окремі види політик спрямовуються на конкретні території для досягнення оптимально-позитивного ефекту і компліментарності заходів. Іншими словами, ДРП – це політика синергії, яка при правильному плануванні й реалізації забезпечує ефект набагато вищий, ніж ефект від суми окремих заходів галузевих політик.

Основною метою державної регіональної політики України на сучасному етапі розвитку є створення умов, що дадуть змогу регіонам повністю реалізувати наявний потенціал, зробити максимальний внесок у національну економіку, здобути конкурентні переваги на зовнішньому ринку. Вона повинна забезпечувати ефективне стимулювання процесів регіонального розвитку, уникати міжрегіональних диспропорцій, узгоджувати дії

центральної та регіональної органів влади у здійсненні структурної перебудови економіки.

Роль регіональної політики, як однієї із важливих складових у системі державної політики, зростає, а також зростає кількість та глибина залучення місцевих та регіональних партнерів.

У свою чергу, централізований підхід до регіональної політики у сучасних умовах є непродуктивним і не дозволяє повністю розкрити можливості всіх регіонів. Уряди країн ЄС та інших країн світу (зокрема Бразилії та Китаю) приділяють все більше уваги принципам партнерства та координації, стратегічного планування та цільового спрямування коштів, в тому числі на гібридні інструменти політики (гранти плюс кредити). Одночасно обсяги фінансування регіональної політики у цих країнах постійно зростають, а також посилюється контроль за їх використанням і глибина аналізу впливу конкретних заходів та інструментів із метою вдосконалення політики у майбутньому. Україна може багато почерпнути із цього пулу практик та підходів, звичайно ґрунтуючись на місцевому контексті та специфіці розвитку регіонів України.

За останні роки регіони та великі метрополії набули особливого статусу у глобальній економічній системі. З одного боку це пов'язано із успішним розвитком регіональних ринків, особливо у країнах із економікою, що динамічно розвивається (Китай, Індія, Бразилія, ПАР, Індонезія та ін.), які активно використовували свої місцеві переваги для підвищення конкурентоспроможності економіки. З іншого боку, позиції регіонів та міст посилюються завдяки інтенсифікації трендів кооперування та партнерства між субнаціональними акторами задля розв'язання глобальних проблем.

Регіони та міста знаходяться під впливом макро-трендів, які впливають на суспільство, уряди та компанії, формують нові засади світогосподарської системи та соціуму.

Серед трендів, вплив яких є найбільш суттєвим, особливо виділяються:

- урбанізація – зростання ролі міст, причому не лише найбільших метрополій, але й середніх за розміром міст;
- міграція, яка формує динамічні ринки праці та певним чином компенсує дисбаланс, який виникає у різних регіонах світу внаслідок демографічних змін;
- інформатизація суспільства та проникнення нових телекомунікаційних технологій, формування економічної системи, що базується на знаннях;
- глобальні виклики щодо забезпеченості продовольством та природними ресурсами (особливо водою та родючими ґрунтами);
- зростання за принципами стійкого розвитку [1, с. 41-53].

Окрім масштабів території, кількості населення та особливостей диференціації простору, на характер та інструменти державної регіональної політики великою мірою впливає рівень та стадія економічного розвитку країни. Чим вищий рівень економічного розвитку, чим стабільніша економічна ситуація та чим більш позитивними є макроекономічні тренди розвитку, тим більш просунутою є регіональна політика і тим більше вона орієнтується на розвиток можливостей та формування конкурентних позицій окремих регіонів.

Регіональна політика може мати екзогенний (зовнішній) і ендегенний (внутрішній) характер. Завдяки екзогенній регіональній політиці відбувається безпосередній вплив держави на розвиток її регіонів, їх співіснування. Це здійснюється через надання субсидій, субвенцій, пільгових кредитів окремим підприємствам і установам. Така політика є доцільною у тих випадках, коли необхідно активізувати розвиток регіонів (територій) із особливо несприятливими умовами соціально-економічного розвитку, незначними конкурентними перевагами та обмеженими можливостями для розвитку підприємництва, створення сприятливих умов проживання населення. Такі регіони не в змозі ефективно використати свої переваги в територіальному поділі праці, наявність соціально-економічного потенціалу, можливостей спеціалізації виробництва та надання послуг. Тут, як правило, є значні проблеми із залученням демографічного та науково-виробничого потенціалу. Це передусім стосується монофункціональних міст, старопромислових регіонів, периферійних сільських територій та ін.

Ендегенна регіональна політика більшою мірою ґрунтується на внутрішньому розвитку регіонів, мобілізації їхніх власних ресурсів та умов. Завдяки цій політиці передбачається опосередковане застосування регулюючих важелів для створення загального сприятливого середовища в регіоні – надання податкових пільг, створення окремих спеціальних зон розвитку, що стимулюють появу «полюсів росту», розбудова інфраструктури, вдосконалення системи освіти та професійної підготовки кадрів. Це може відбуватися без прямого фінансування окремих підприємств та галузей. Для досягнення високих результатів такої політики важливим є детальне дослідження (аналіз) природно-ресурсного, демографічного, промислового, сільськогосподарського, науково-інтелектуального, транспортного потенціалу з метою визначення конкурентних переваг і пріоритетів розвитку регіону загалом і певних його галузей, секторів, видів діяльності зокрема. Впроваджуючи ендегенну регіональну політику, держава надає таким чином регіону привілеї та можливості для розвитку всієї території, а не окремих галузей або суб'єктів господарювання. Це особливо важливо з огляду на принципи вільної конкуренції та вимоги регуляторної політики. Одночасно

регіони мають вирішувати, як найкраще скористатися наданими державою пільгами з урахуванням власних пріоритетів, наявних можливостей та конкурентних переваг [10].

Наявність же значних регіональних розбіжностей у соціально-економічному розвитку вимагає вдосконалення державної політики у сфері регіонального розвитку, відповідних її правових, організаційних, економічних механізмів, що передбачено Конституцією державної регіональної політики та Державною стратегією регіонального розвитку.

Стратегічний підхід до управління розвитком господарських комплексів регіонів спрямований на: забезпечення ефективного і справедливого розвитку усіх регіонів; стимулювання розвитку ринкових відносин і забезпечення самостійного зростання територій; раціональне використання виробничо-ресурсного потенціалу; збільшення фінансових і бюджетних коштів, позабюджетних й інших грошових та матеріальних джерел; активізацію зовнішньоекономічних, внутрішньорегіональних і міжрегіональних господарських зв'язків; підвищення конкурентоспроможності регіонів, зміну інноваційно-інвестиційної активності; збільшення можливостей для створення додаткових робочих місць і зайнятості населення; скорочення нерівності між регіонами щодо рівня доходів населення й існуючої інфраструктури, відповідності рівня і якості життя населення державним і загальносвітовим стандартам, стабілізацію суспільно-політичної ситуації. Реалізація зазначених цілей потребує розробки комплексу заходів:

- забезпечення ефективного використання регіонального потенціалу на основі реальної його оцінки, що дозволить нейтралізувати слабкі сторони соціально-економічного розвитку та активізувати сильні;

- інтенсифікація виробництва та розвиток коопераційних зв'язків між підприємствами різних регіонів за рахунок сприяння з боку місцевих органів влади спрямуванню інвестицій на перепрофілювання підприємств традиційних ресурсомістких галузей з метою освоєння виробництва продукції, що не потребує специфічних ресурсів та тяжіє до внутрішнього ринку споживання;

- надання преференцій (пільг в оподаткуванні, прискорених норм амортизації, кредитів за зниженими ставками) для підприємств з різних регіонів, які орієнтуються передусім на внутрішній ринок та виробляють імпортозамінну продукцію, активно розвивають міжрегіональні коопераційні зв'язки та використовують сировину і матеріали вітчизняного походження;

- розробка та прийняття нормативних документів, які б не тільки регулювали регіональну політику, а й забезпечили її децентралізацію, а це, в

свою чергу, призведе до ефективного соціально-економічного розвитку регіонів та зменшення існуючих диспропорцій;

- визначення регіонами довгострокової стратегії соціально-економічного розвитку, розробка та виконання програм регіонального розвитку з врахуванням можливостей кожного регіону;

- проведення структурної перебудови регіонів та створення умов розміщення виробництва в економічно відсталих регіонах, що забезпечить сталий розвиток;

- розробка та практична реалізація системи регіональних стимулів, що створить умови більш повного використання ресурсів регіону для підвищення ефективності його діяльності;

- підвищення ділової й інноваційної активності, на основі взаємодії органів місцевого самоврядування, промислових підприємств і економічно активного населення, що сприятиме розвитку інфраструктури регіону, ринку товарів і цінних паперів;

- підвищення інвестиційної привабливості регіону, що сприятиме впровадженню інноваційних технологій та методів розв'язання соціально-економічних проблем регіонального розвитку;

- забезпечення соціальної консолідації з метою мінімізації соціальних наслідків реструктуризації економіки регіону;

- посилення регіональної свідомості населення, що дасть можливість реалізувати його потенціал та забезпечить участь територіальної громади в управлінні регіональним розвитком.

Висновки. Отже, впровадження заходів щодо зменшення регіональних диспропорцій в Україні – це створення умов для підвищення рівня і якості життя населення у всіх сферах його життєдіяльності на основі формування ефективної системи регіонального відтворення, створення умов для використання економічно сильними регіонами власних можливостей розвитку, ефективна підтримка слабозрозвинених і депресивних територій та формування умов для подолання існуючих у них негативних тенденцій.

Список використаних джерел:

1. Регіональний розвиток та державна регіональна політика в Україні: стан і перспективи змін у контексті глобальних викликів та європейських стандартів політики : Аналітичний звіт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://surdp.eu/analytical-report/>

2. Воронова Г. Г. Регіональні диспропорції соціально-економічного розвитку як загроза економічній безпеці держави / Г. Г. Воронова // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – Д., 2012. – №10 [181]. – С. 18–24.

3. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.07.2006 р. №1001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1001-2006-%D0%BF>

4. Державне управління регіональним розвитком України : [монографія] / [За ред. В. Є. Вороніна, Я. А. Жаліла]. – К. : НІСД, 2010. – 288 с.

5. Долішній М. І. Концептуальні засади регіональної соціально-економічної політики та її компоненти / Долішній М. І., Злупко С. М. // Регіональна економіка. – 1997. – № 3. – С. 28–35.

6. Концепція Кабінету Міністрів України «Про створення системи рейтингової оцінки регіонів, галузей національної економіки, суб'єктів господарювання» від 1 квітня 2004 р., № 208-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/208-2004-p>.

7. Кулик В. В. Сучасні проблеми удосконалення державного регулювання соціально-економічних процесів / В. В. Кулик // Бізнес-інформ. – 2011. – № 5. – С. 21–23.

8. Мірзодаєва Т. В. Засади вирівнювання територіальних диспропорцій в контексті економічної безпеки регіонів / Т. В. Мірзодаєва // Економічний простір. – 2009. – №21. – С.138–146.

9. Молодожен Ю. Б. Проблеми законодавчого забезпечення планування соціально-економічного розвитку в Україні. / Ю. Б. Молодожен // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. ОРІДУ. – О., 2006. – Вип. 2 (26). – С. 96–102.

10. Науменко Ж. Г. Аналіз ендогенних та екзогенних диспропорцій на рівні регіону / Ж. Г. Науменко // Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. – 2013. – Т.18. – Вип. 3/2 – С.147–150.

11. Пруднікова Л. О. Досвід подолання соціально-економічних диспропорцій розвитку регіонів зарубіжних країн / Л. О. Пруднікова // Економічний вісник Донбасу. – 2010. – №3(21). – С.32–35.

12. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку : [монографія] / За ред. З. С. Варналія. – К. : Знання України, 2005. – 498 с.

13. Романюк С. А. Основні напрями трансформації регіональної політики Європейського Союзу / С. А. Романюк // Економіка и управление. – 2013. – №2. – С. 76–82.

14. Структурні зміни та економічний розвиток України: монографія / [Геєць В. М., Шинкарук Л. В., Артьомова Т. І. та ін.]; за ред. д-ра екон. наук Л. В. Шинкарук; НАН України; Ін-т екон. та прогнозів. – К., 2011. – 696 с.

15. Тищенко О. П. Регіональні диспропорції: сутність, методологія визначення та оцінка / О. П. Тищенко // Економічна теорія. – 10/2011. – №4. – С. 55–64.

16. Трансформації в глобальній економіці та Україна : [монографія] / За заг. ред. І. М. Школи та О. В. Бабінської; Чернів.торг.-ек. ін.-т КНТЕУ. – Чернівці: Друк Арт, 2014. – 416 с.

Anatoliy A.Vdovichen, Candidate of Economic Sciences.

Chernivtsi Trade and Economics Institute of KNTEU, Chernivtsi

**RECOMMENDATIONS TO OVERCOME THE PROBLEMS
OF DISPROPORTIONATE SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT
OF REGIONS OF UKRAINE**

Annotation

The article considers the disparity of social and economic development, inter-regional and intra-regional. Attention is paid to the definition of different approaches to classification of types of regions, which in its turn are grouped according to the main problems of development. The advantages and disadvantages of overcoming economic disparities in the application of sector unitary and regional state policy are characterized. It is determined that regional policy can have exogenous and endogenous nature. Recommendations to overcome the problems of socio-economic development of Ukraine are given.

Keywords: disproportion, socio-economic development, region, asymmetry, imbalance crisis breaks, proportionality, types of regions (depressed, stagnant, progressive, asymmetric, balanced, neutral), industrial unitary state and regional policy, exogenous and endogenous regional policy.

References

1. Regional development and state regional policy in Ukraine: state and prospects of changes in the context of global challenges and European standards policy. Available at: <http://surd.dp.ua/analytical-report/>
2. Voronov, G. (2012). Regional disparities of socio-economic development as a threat to the economic security of the state. *Visnyk Skhidnoukrains'koho natsional'noho universytetu imeni Volodymyra Dalia [Journal of East Ukrainian National University named after Volodymyr Dahl]*, Donetsk, no. 10 [181], pp. 18-24 (in Ukr.).
3. Cabinet of Ministers of Ukraine (2010). *National Strategy for Regional Development until 2015*, Resolution of 21.07.2006 p. №1001. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1001-2006-%D0%BF> (in Ukr.).
4. In Voronin V.E., Zhalilo, J.A. [Ed.]. *Derzhavne upravlinnia rehional'nym rozvytkom Ukrainy [State of regional development Ukraine]*. NISS, Kyiv, 288 p. (in Ukr.).
5. Dolishniy, M.I., Zlupko, S.M. (1997). Conceptual Framework of Regional Social and Economic Policy and its components. *Rehional'na ekonomika [Regional Economics]*, no. 3, pp. 28-35 (in Ukr.).
6. Cabinet of Ministers of Ukraine (2004). *On the establishment of a system of rating of regions, sectors of the national economy, economic entities*. The concept of the from April 1, № 208-p. Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/208-2004-p> (in Ukr.).
7. Kulik, V. (2011). Modern problems of improvement of state regulation of social and economic processes. *Biznes-inform [Business Inform]*, no. 5, pp. 21-23 (in Ukr.).
8. Mirzodayeva, T. (2009). Alignment principles of territorial disparities in the context of regional economic security. *Ekonomichnyj prostir [Economic space]*, no. 21, pp. 138-146 (in Ukr.).
9. Molodozhen, Y.B. (2006). The legislative planning to ensure socio-economic development in Ukraine. *Aktual'ni problemy derzhavnoho upravlinnia [Actual problems of governance]*, Odessa, vol. 2 (26), pp. 96-102 (in Ukr.).
10. Naumenko, J.G. (2013). Analysis of endogenous and exogenous disparities at regional. *Visnyk ONU imeni I.I.Mechnykova [Bulletin of Odessa I.I. Mechnikov]*, vol. 18, no. 3/2, pp. 147-150 (in Ukr.).
11. Prudnikov, L.O. (2010). Experience overcoming social and economic disparities of regional foreign countries. *Ekonomichnyj visnyk Donbasu [Economic Bulletin Donbass]*, no. 3 (21), pp. 32-35 (in Ukr.).
12. In Varnaliy, Z.S. (Ed.) (2005). *Rehiony Ukrainy: problemy ta priorytety sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku [Regions of Ukraine: Problems and Priorities of socio-economic development]*. Knowledge of Ukraine, Kyiv, 498 p. (in Ukr.).
13. Romaniuk, S. (2013). Main directions of transformation of the regional policy of the European Union. *Jekonomika i upravlenie [Economy and management]*, no. 2, pp. 76-82 (in Ukr.).
14. Heyets, V.M., Shynkaruk, L.V., Artemova, T.I. et al. (2011). In L.V. Shynkaruk (Ed.). *Strukturni zminy ta ekonomichnyj rozvytok Ukrainy [Structural change and economic development of Ukraine]*. National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Economics. and prohnovuz., Kyiv, 696 p. (in Ukr.).
15. Tishchenko, O.P. (2011). Regional disparities: the nature, methodology and evaluation. *Ekonomichna teoriia [Economic theory]*, vol. 10, no. 4, pp. 55-64 (in Ukr.).
16. In I.M. Shkola, O.V. Babinsky (Ed.) (2014). *Transformatsii v hlobal'nij ekonomitsi ta Ukraina [Transformations in the global economy and Ukraine]*. ChTEI KNTEU, Printing Art, Chernivtsi, 416 p. (in Ukr.).

